

АЗ БЯХ УЧИТЕЛКА ПРИ ТОТАЛИТАРИЗМА

Бях ли, или още съм?

Успях ли да се освободя от страха и инерцията, от послушанието? Заговорих ли смело на учениците си какво е изкуство и какво – идеология? Какво е патриотизъм и докъде се простира? Посмях ли да им покажа своята гражданска позиция? Признах ли си, че смелостта ми стигна само да напиша една статия, която ме изправи на другарски съд /благодаря ви, колеги, че не ме съдихте/. Телефонни обаждания ме стреснаха: „Мадам, не пишете... и Господ няма да ви спаси, ако се срещнем...“

И си мисля – докога страх? Докога примирение? Докога инерция? Докога гужна съвест? Докога затваряне на очите пред истината? Докога...

Докога демагогия?

Протокол №1

Днес, 9 май 1991 г., се проведе заседание на пълномощните членове на БДМ към Икономически техникум. Присъстваха всички утълномощени лица.

.... Г-н Х обясни, че за следващата учебна година членовете на БДМ трябва да попълнят нови молби. Срок – края на тази учебна година. Също така трябва да бъде проведена кампания сред учениците за набиране на членове. Обсъдени бяха въпросите за членски внос и членски книжки.

.....

А ние си мълчим. Вземаме си часовете и си тръгваме – до другия ден. И не питаме кой създава БДМ към Икономическия техникум – учениците, ОБК на БДМ-Русе, или ръководството на училището, или...

И продължаваме да се страхуваме. Страхуваме се от строги погледи, от дебнене, от назидателен тон, от загубване на мястото, от... от препоръки – „... препоръчваме на иначе уважаваната преподавателка Ц. да не политизира в часовете...“

Аз бях учителка през тоталитаризма. Бях ли, или още съм, след като не мога да обясня на директора си, че новият прочит на българската класика не е политика. Как да му обясня, че съществуването на БДМ в съвременното училище е политика, а не моите анализи, че непокътнатата витрина на българо-съветската дружба с картата на „дружното семейство на съветските народи“ е политика? Как да обясня, че съществуването на тази карта, когато танкове прегазват границите на републиките, е издевателство над понятията ни за нравственост и хуманизъм? Как да обясня, че Станке Димитров – патронът на нашето училище, е терорист, един от организаторите на втория в света по броя на жертвите атентат, и че кадри от живота му не могат повече да служат за пример? Но, въпреки решението на учителския и ученическият съвет, че името на Станке Димитров не е подходящо за патрон на техникума, огромният му портрет и фотоси, запечатали живота му в СССР, продължават да си стоят като стожери на вечността и непоклатимостта на системата.

Аз бях учителка през тоталитаризма. Бях ли, или още съм? И какви българи възпитавах, Господи, какви?

И ми става болно, че в тези смазващи години ни, учителите, успяхме в едно – да унифицираме поколенията, системно, методично, унищожавайки индивидуалността у тях – с униформи, емблеми, правилници. Страхувахме се от нестандартните им мисли, направихме ги всички равни – само някой да надигне глава – наказание за „пререкание с учителя“, за „рушене авторитета на учителя“. С учителя беше същото. И ние се унифицирахме. Послушно вдигахме ръце за всичко – без смелост да изразим собствено мнение. И възпитавахме бъдещето на нацията.

И все пак... някога... някого... някои... Успявали сме. Успели сме, макар и с единици... С единици ли?

... Поглеждам часовника – един след полунощ. Нощната лампа събира разпилените ми мисли върху купа ученически тетрадки. Протягам ръка и разлиствам поредната: „Все още нямам ясна представа за бъдещето си. Аз все още не съм готова да бъда съзидател на нещо. Вакуумът в душата ми след промяната е прекалено устойчив, за да търся високи идеали, с каквито ни бяха научили да живеем. Трудно ми е да живея като нов човек не само защото отговорността е много голяма, а и поради това, че личността се откъсва от масата и става индивидуалност...“

Да, вие ставате индивидуалности твърде бързо, твърде дръзко. Ще съумеем ли обаче да видим това ние, живелите без право на собствено мнение, без право на критика.

Следващата писмена работа ме поразява с точността на изобразяването на авторитаризма, самолюбието, рутината и грандоманията. И с младежкия порив към промяна, който като отприщан бент ще помете фанатиците, колкото и непоклатими да изглеждат до момента: „Икономическият техникум е една малка Албания /писано преди промените в Албания/, която се съпротивлява на всичко ново и която не си прави труда да види какво става около нея. А вождът на тази крепост, охранявана добре, казва, че той не е ученичка и няма на какво да се учи, че от никого не го е страх – най-малко от учениците... и къса разярено плакати по време на стачката... Той още от училище е объркал понятията и вместо диалог води монолог...“

Навеждам се по-ниско над тетрадката и объркана чета за кой ли път: „... и по-голямата част от учителите му се подчиняват безропотно“. Смутено се оглеждам. Да, сама съм. Никой не вижда написаното. Чета следващите редове. Дъхът ми спира... „Такова средство за дезинформация, бюрокрация и сталинизация не се среща навсякъде. Учениците са слаби – показва го стачката. На четирима учители само може да се доверим.“ От четиридесет – на четирима – страшно е!

Следващата писмена работа ми открива друг свят: „...Винаги трябваше да бъдем послушни, изпълнителни, мълчаливи и търпеливи. Бяхме и чавдарчета, и пионерчета, и комсомолски активисти, на чиито гърди трептяха сини и червени връзки, емблеми най-различни, но не успяхме да бъде това, което сме – всеки със своя темперамент, характер, талант. Всички бяхме еднакви, с едно и също мислене, поведение, с един общ девиз „Винаги готов!“ Ние бяхме партийци, патриоти, интернационалисти още от детската градина. Училището беше институция, където личността тъпчеше на едно място. То не ни предаде най-важния урок – за живота. Учителите всяваха повече страх, отколкото уважение.“

Унифицирани, манипулирани, ограбени, ние трудно можехме да бъдем други. И все пак успяхме... понякога... някои... Студено ми е. Очите ми бягат по редовете: „... научихме се да се движим в рамки, опаковани, запечатани... и се замислям – за какво бяха тези 12 години учение? Каква по-точно е ползата? Ами... май не много голяма. Но успяхме да научим и нещо, благодарение на подемодатичните учители, които, осмелили се да оставят настрана учебната програма и някои ненужни уроци, ни предадоха по-важен урок, урокът за свободата на мисълта и действието. Благодарим ви, демократични учители!”

Въздъхвам. Значи не сме чак толкова лоши.

Едва въздъхнала, отново: „Аз ви обвинявам за това, че вие не ни разбрахте или може би не искахте да бъдем разбрани... И вие виждахте тази пошлост, госпожи и господа учители, но не искахте да я разберете дори и след някои промени в нашата страна...”

Така е. И продължаваме да не искаме – методично, фанатично, тъпо. „...А ние искахме само едно – да се разбираме, да бъдем приятели...” Достатъчно. Не мога повече. Но протягам отново ръка и отново се сблъскам с юношеската наранена душа. „... в това училище, чиято професия щеше да ме направи щастлив, видях за първи път това, за което ми бяха говорили – страхът от някой по-висш... всичко това ме кара да се замисля – имам ли собствено АЗ. Имам ли го, като някой ми обяснява постоянно какъв трябва да бъда или ми казва какъв съм. Не, аз нямам собствено АЗ, имам собствено НИЕ...”

Неволно си спомням книгата на Замятин... И отново си повтарям – да, аз бях учителка през тоталитаризма и се питам: бях ли, или още съм...

Въпреки умората се връщам на първата тетрадка. Не, не съм сгрешила – точно така пише: „Икономическият техникум е една малка Албания.” Прочитам края – „... Какво да правим? Вечният въпрос! Как да го направим? Още един! Не знам отговорите, но съм убедена, че ще ги търсим.”

Чета и чувствам вперения в мен поглед на нежното момиче от третия чин на редицата до вратата... То чака моя отговор...

... В центъра на града червена тухлена сграда привлича погледа. Мечта за много родители и ученици. И за учители.

Сега знам. Икономическият техникум не е и не е бил елитно училище. Той не можеше да бъде такава в системата, в която беше вграден. Но след 10 ноември 1989 г. много училища в града ни тръгнаха по свой собствен път на развитие. Лутайки се, те търсят верния път към бъдното, търсят верния път към сърцето и душата на учениците.

За съжаление, моето училище не е от тях. В него се прави всичко възможно за запазване на тоталитарните структури, методи, мислене, въздействие. И ме боли!

Не ми правете втори другарски съд, господа и госпожи директори, а се вгледайте в написаното от учениците. И не казвайте, че има и други, които са доволни. Вярно е, има. Те са тези, които минаваха през дирекцията и вие знаете тяхното мнение. Но е време, вече е време да чуете и инакомислещите, защото техните мисли са кълновете на новото.

Цитатите са взети от писмени работи на ученици от 2 и 3 курс и 12 клас на тема: „Моето „Аз“, „Как виждам бъдещето си“, „Каква реч-обръщение към учителите бих произнесъл при завършване на Икономическия техникум /по аналогия с Вапцаровата/“

Надежда Цанева,
в-к „Учителско дело“, бр. 25, 19.06.1991 г.

първата публикация на статията е във

в-к „Утро“, бр. 115/19.01.1991, със заглавие „Икономическият техникум е една малка Албания“